

О. С. Кот,

член-кореспондент Української технологічної академії, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ГРОШОВОГО ОБІГУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЕДЕННЯ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Нинішня криза є діючим стимулятором інноваційної діяльності в удосконаленні організації системи контролю грошового обігу банків. Ефективне її функціонування залежить від точного визначення ризиків таким чином, щоб можна було розробити процедури управління ними. Саме такий підхід має забезпечити розв'язання проблеми діючої організації системи контролю в банках.

Ключові слова: організація, система контролю, банківський бізнес, грошовий обіг, ризик-менеджмент.

Постановка проблеми. Кризова тенденція нестабільності та падіння рівня довіри населення до банківського сектора є проявом відсутності раціональної організації системи контролю за грошовим обігом в сучасних умовах ведення бізнесу. Необхідність і функціональна роль такої системи в банках спричинена об'єктивною потребою у контролі за грошовим обігом для підтримання їх фінансової стабільності. На практиці відсутність ефективної дії системи та належної її організації спричинила неліквідність банків перед кредиторами і, як наслідок, – втручання Національного банку України в господарську діяльність банків шляхом введення тимчасової адміністрації для виконання програми фінансового оздоровлення.

У свою чергу така організація системи контролю має здійснюватися за допомогою контрольних процедур, алгоритмів та механізму взаємодії складових системи. Оскільки банки є основними регуляторами грошей суспільства, то проблема удосконалення системи контролю в кризових умовах ведення бізнесу вимагає креативного підходу до її ефективної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти вирішення поставленої проблеми висвітлено у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: А. Арене [1], С. В. Бардаша [2], М. Т. Білухи [3], Ф. Ф. Бутинця [6], А. О. Єпіфанова [9], В. І. Міщенко [4], В. П. Пантелєєва [6], К. Є. Раєвського [8], О. Ю. Редько [9], І. В. Сало [10], В. С. Стельмаха [4; 10], В. П. Суйца [11], В. О. Шевчука [12; 13], А. П. Яценюка [14].

Не вирішені раніше частини проблеми. Вчені зробили вагомий внесок у розробку та вдосконалення наукового інструментарію системи

контролю, використовуючи при цьому процесний і системний підходи до її організації. Але різносторонність підходів до дослідження системи контролю грошового обігу не визначає в ризиковій діяльності банків реальних практичних процедур і принципів контролю, які базуються на концептуальній основі зарубіжного досвіду. У працях вчених стратегія, орієнтир управлінських рішень на організацію системи, її мета і завдання недостатньо визначені. Суб'єкти системи є малоідентифікованими, взаємодія суб'єктів – неналежно організованою, а досліджуваний грошовий обіг – слабо пов'язаний з інтересами його учасників.

Наукова сторона проблеми вимагає сучасної організації системи контролю, що має базуватися на банківському законодавстві, виходячи із міжнародних регулятивних норм і вимог Базеля II. На практиці використання останніх є малоприйнятним, про що свідчить нерелевантність оприлюдненої інформації дотримання всіх економічних нормативів.

Використання пропонованого нами підходу є дієвим способом забезпечення новизни розв'язання досліджуваних проблем за кожним із охарактеризованих аспектів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне удосконалення організації системи контролю грошового обігу в сучасних умовах ведення бізнесу банків.

Виклад основного матеріалу. Для банківського сектора основні регуляторні та наглядові функції контролю здійснюють організаційні підрозділи Національного банку України, зокрема Дирекція з банківського регулювання і нагляду. Економічним фундаментом методології даного контролю є основні принципи банківського нагляду, які були затверджені Базельським комітетом і широко використовуються в провідних країнах світу (США, Канада, Швейцарія, Німеччина та ін.). Вони ґрунтуються на процедурах критеріїв оцінки регулятивного капіталу, коефіцієнтів ліквідності (абсолютна, швидка, миттєва), дотриманні вимог корпоративного управління та визначення рівня ризик-менеджменту в банках.

На даний час у системі контролю банків важливе місце займає виїзний (інспекційні перевірки) та безвиїзний (пруденційний) нагляд, які є складовими системи банківського нагляду. Головна увага зосереджується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану, результатів діяльності та якості керівництва. Метою функціонування системи контролю на макрорівні є встановлення відхилення фактично поданої інформації банками про рух грошових коштів від встановлених норм та вимог регламентованими нормативно-правовими документами НБУ. Професор В. О. Шевчук досліджує систему контролю

як складову функцію менеджменту і розглядає її конструкцію як сукупність трьох взаємопов'язаних елементів: контролюючий об'єкт, підконтрольний суб'єкт та контрольні дії [13, с. 16]. Виходячи з цього організація системи контролю має такий вигляд (рис. 1).

Рис. 1. Макроекономічний рівень системи банківського контролю

На мікрорівні необхідність і функціональна роль організації системи в банках спричинена об'єктивною потребою в контролі за грошовим обігом для підтримання їх стабільності в умовах кризи. Тому така система повинна включати послідовну ієрархію її складових елементів, які взаємодіючи між собою, мають створювати оптимальне середовище контролю за прозорістю руху грошових коштів. Її використання забезпечує безперервне спостереження за прозорим і законним рухом грошових коштів як в готівковій, так і в безготівковій формах (перекази на міжбанківському ринку). Учасниками цієї системи є самі банки в особі їх керівного складу (управлінські рішення), персонал (виконавці рішень) та клієнти (розпорядники коштів). Спільні зусилля учасників системи мають бути спрямовані на її раціональну організацію, що надасть змогу удосконалити процедури контролю, за допомогою яких можна виявити факти порушень і запобігти цьому в майбутньому. У свою чергу така організація системи контролю має здійснюватися за допомогою контрольних процедур, алгоритмів та механізму взаємодії складових системи. Необхідним для існування такої системи є інформаційне джерело, яке забезпечує її обліковими даними і показує аналітичний хід здійснюваних операцій з грошовими коштами. Оскільки банки є основними регуляторами грошей суспільства, то проблема удосконалення системи контролю за ними в кризових умовах ведення бізнесу вимагає креативного підходу до її ефективної організації. Система має діяти безперервно з моменту реєстрації

банку та ліцензування його фінансових операцій до припинення господарської діяльності на грошово-кредитному ринку.

Така система контролю через призму рекомендацій Базеля II та Міжнародних європейських організацій визначає її як основний засіб дотримання дисципліни і зміцнення корпоративного управління, що в свою чергу дасть змогу ефективно оцінити діяльність системи ризик-менеджменту в банках [14; 15].

Згідно із стандартом внутрішнього аудиту № 2120 “Контроль” організація системи контролю банків повинна враховувати основні ризики менеджменту господарської діяльності і посилювати контроль за ризиковими ділянками грошових операцій (рис. 2).

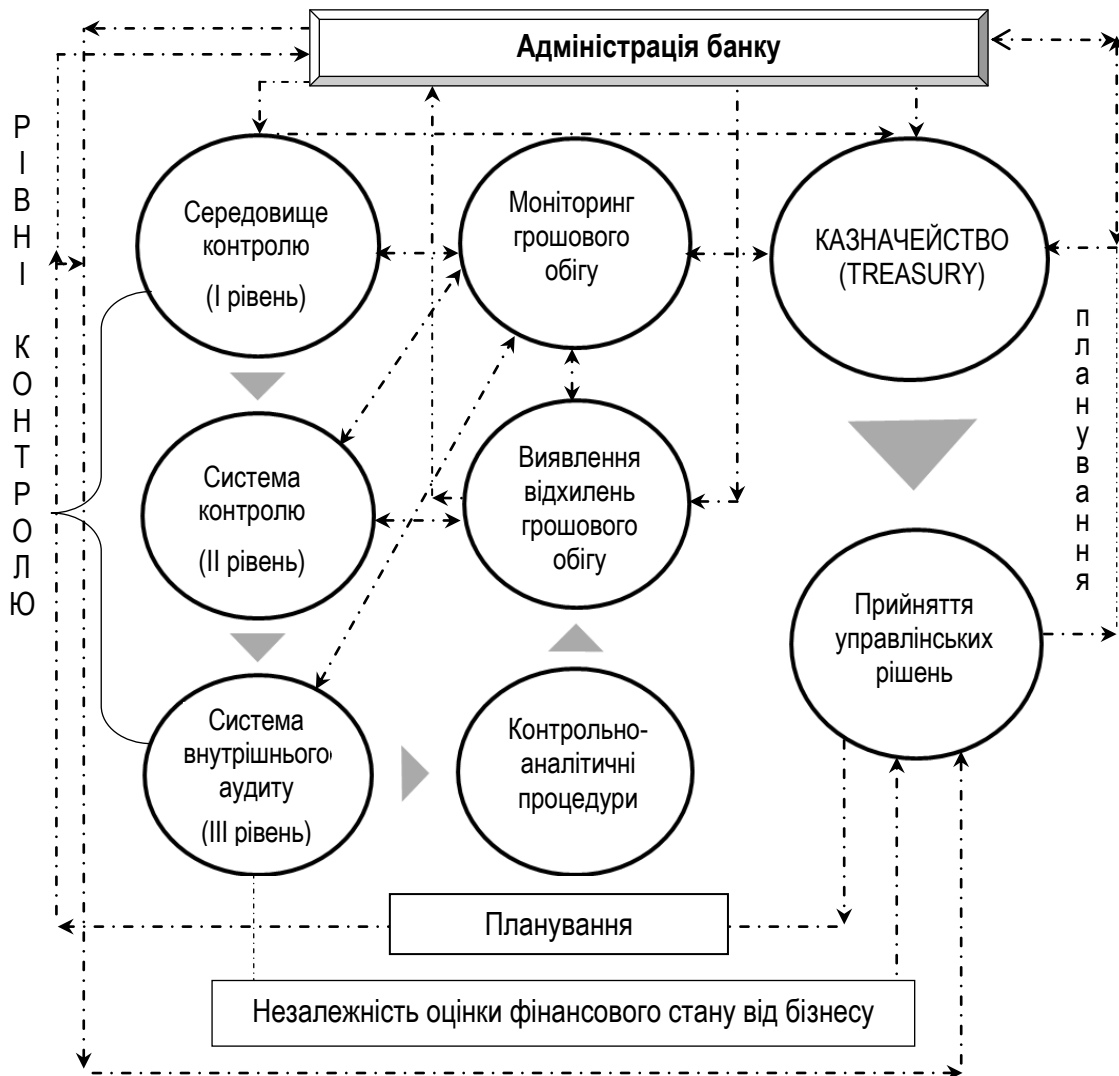

Рис. 2. Інтегрована модель контролю грошового обігу в системі управління банків

Виходячи із графічної інтерпретації, видно, що на практиці менеджмент банку має забезпечувати три рівні контролю за грошовим обігом. Середовище контролю створюється керівним персоналом банку; система контролю забезпечує контроль за системою бухгалтерського обліку, системою менеджменту і системою внутрішнього аудиту. У свою чергу аудит дає незалежну оцінку господарської діяльності від бізнесу банку та готує висновки і пропозиції для спостережної ради банку.

Надійним джерелом інформації для всіх рівнів має бути система бухгалтерського обліку. Важливим компонентом є процес прийняття управлінських рішень, який визначає превентивні заходи контролю за грошовим обігом і планує основні етапи його проведення та визначає принципи складання і реалізації облікової політики.

Метою даної організації системи має бути послідовна впорядкованість елементів і встановлення синергічного зв'язку між ними за рахунок отримання релевантної облікової інформації для ефективної дії прийнятих управлінських рішень. Тому при дослідженні і подальшому удосконаленні системи контролю за грошовим обігом ми пропонуємо керуватися міжнародними стандартами аудиту [5]. Це дасть змогу дослідити і надати рекомендації з удосконалення системи контролю банків, що відповідатиме світовому досвіду в банківській сфері.

При побудові організаційної системи контролю грошового обігу ми пропонуємо визначати генеральну ціль організації – логічну послідовність елементів, технологію обробки облікових даних та менеджмент персоналу, враховуючи при цьому ризикову діяльність грошових операцій та нестабільність банківського середовища (рис. 3).

Це дасть змогу вирішити проблеми в системі контролю, які виявляються шляхом порівняння двох складових: як реально діє система контролю на практиці та як має вона діяти згідно із сучасними нормами та вимогами?

Оскільки сучасна фінансова криза є діючим стимулятором “обережності” здійснення господарських операцій та зумовлює посилений контроль за грошовим обігом, при даній організації банк повинен мати антикризові плани, які розглядатимуть стратегію впливу криз ліквідності та містять процедури вирішення проблеми недостатності грошових потоків у непередбачених ситуаціях.

Управління ризик-менеджменту банку має запроваджувати всеохоплюючий процес управління ризиками для ідентифікації, оцінки величини та контролю за всіма значними ризиками. Тому управління ризиками відбувається на тому рівні організації, на якому він виникає, на рівні правління банку, а також на рівні спостережної ради.

Рис. 3. Організація системи внутрішнього контролю банків

Тому функції оптимізації і управління ризику може виконувати відділ аудиту, який при перевірці включатиме їх в програму аудиту. В процесі перевірки аудитор може рекомендувати керівництву вироблення чіткої стратегії з управління ризиками в банку, пов'язаної з відповідними грошовими операціями в банку; встановлення відповідних параметрів управління ризиками на операційному рівні для всіх функціональних підрозділів банку; бізнесові та інвестиційні рішення мають ґрунтуватися на досконалому кількісному та якісному аналізі грошового

обігу; систематичне збирання повної, своєчасної та послідовної інформації, а також забезпечення адекватного зберігання та доступу до неї; розроблення кількісних моделей, що забезпечують аналіз впливу змін в економічному, бізнесовому та ринковому середовищі на профіль ризику банку та пов'язаного з цим впливу на його ліквідність, прибутковість та вартість.

Діяльність внутрішнього аудиту у сфері організації системи контролю доречно регулювати таким чином: акціонери призначають членів спостережної ради; спостережна рада встановлює політику системи контролю за грошовим обігом та контролює її виконання; правління банку впроваджує політики управління ризиками, прийняття альтернативних рішень управління, складання бізнес-плану, кваліфікований підбір кадрів; внутрішній аудит дає незалежну від бізнесу оцінку відповідності діяльності банку встановленій політиці та забезпечує належні процеси корпоративного управління, внутрішнього контролю та управління ризиками; зовнішні аудитори з метою висловлення думки щодо достовірності фінансової звітності оцінюють політики, процедури та практики управління ризиками грошового обігу в банку.

Пропонований нами сектор інноваційного аудиту буде досліджувати генерацію нових ідей в процесі аудитування грошового обігу. Зокрема, для удосконалення організації системи контролю пропонуватиме на нормативному рівні керівництву прийняти:

1. *Банківський кодекс* – документ, що містить основні принципи і методи створення в банку системи внутрішнього контролю, яка має враховувати в першу чергу внутрішні ризики грошового обігу.

2. *Положення про внутрішній контроль* – документ, що визначає постійний процес внутрішнього контролю з циклом взаємопов'язаних контролів – пруденційний, поточний та наступний (detective). Зокрема, пруденційний контроль на попередній стадії контролюючого процесу має виконувати аналіз попередніх показників контролю, використання наданих пропозицій відділом аудиту щодо усунення порушень та контроль вхідної інформації пор грошовий обіг.

3. *Положення про грошовий обіг* – документ, що регламентує трансфер грошового обігу за часом і терміном його окупності. Тобто фактичний проміжок часу, за який банк має тримати чистий грошовий обіг, що збільшить регулятивний капітал та забезпечить його ліквідність.

Аудиторський комітет погоджує призначення або звільнення голови внутрішнього аудиту. Під час перевірки роботи служби внутрішнього аудиту аудиторський комітет:

- має пересвідчитися, що внутрішній аудитор має прямий доступ до голови спостережної ради, аудиторського комітету та подає звіти аудиторському комітету;

- має переглядати та оцінювати щорічний робочий план внутрішнього аудиту; отримує звіти за результатами роботи внутрішнього аудиту на періодичній основі;
- переглядає та здійснює моніторинг реагування правління банку на рекомендації та проблеми, виявлені внутрішнім аудитом та інспекційними перевітками;
- зустрічається з головою служби внутрішнього аудиту принаймні щороку без участі правління;
- здійснює моніторинг та оцінку ролі, ефективності служби внутрішнього аудиту в контексті системи управління ризиками в банку.

Висновки. Отже, імплементація в діяльність банків запропонованої нами організації системи контролю дасть змогу створити оптимальне середовище контролю за процесом грошового обігу. Зокрема, підхід на основі концепції ризиків дозволить досліджувати їх впровадження відділом інноваційного аудиту задля пошуку нових ідей в подоланні.

Наукова новизна організації системи контролю за грошовим обігом на основі Міжнародних стандартів аудиту, Базеля II та інших нормативних актів розкриває широкомасштабний погляд на існуючі проблеми.

Використання такої організації на практиці забезпечить комплексний підхід до дослідження ризиків та неможливість їх поширення на всю діяльність банку. Особливий акцент банкам треба робити на структурі аудиту, яка має включати інноваційний сектор (генерація нових ідей – “мозковий штурм”) та сектор комплаєнс аудиту (спостереження і виявлення невідповідностей згідно з діючим законодавством). Послідовне впорядкування елементів системи в процесі організації дає змогу забезпечити комплексний підхід до контролю за грошовим обігом і його удосконаленням. Це збільшить контроль на всіх стадіях здійснення грошових операцій та ануїтетного їх відрахування до резервного фонду, казначейства та виплати дивідендів.

Як очікується, це сприятиме вирішенню важливих завдань в діяльності банку, а саме:

- вирішенню конфліктів інтересів менеджерів і власників;
- підвищенню ефективності ведення бізнесу;
- попередження ризиків банківської діяльності;
- виявлення та усунення негативних факторів, які знижують ділову активність банку.

Перспективою подальших досліджень є теоретичне обґрунтування з подальшою практичною апробацією контролю грошового обігу в системі ризик-менеджменту банків з урахуванням сучасних норм і вимог банківського законодавства.

Список літератури

1. Арене, А. Аудит [Текст] / А. Арене, Дж. Лоббек ; пер. с англ. ; гл. редактор сериї проф. Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 560 с. – (Серія по бухгалтерському учету и аудиту).
2. Бардаш, С. В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання [Текст] : монографія / С. Бардаш. – К. : КНТЕУ, 2008. – 312 с.
3. Білуха, М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит [Текст] : підручник / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей. – 2005. – 888 с.
4. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду [Текст] : науково-аналітичні матеріали. / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова [та ін.]. – К. : Національний банк України ; Центр наукових досліджень, 2008. – Вип. 11. – 220 с.
5. Міжнародні стандарти аудиту за редакцією від 2007 року. – [Текст] К. : Нац. центр обліку та аудиту.
6. Пантелєєв, В. Підходи в організації та проведенні внутрішньогосподарського контролю [Текст] // Науковий вісник ДАСОА. – 2008. – № 2. – С. 53–58.
7. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу [Текст] : міжнар. зб. наук. праць. / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Ж. : ЖДГУ, 2006. – Вип. 2(5). – 212 с. – (Бухгалтерський облік, контроль і аналіз).
8. Професійні стандарти внутрішнього аудиту Інституту внутрішніх аудиторів (The Institute of Internal Auditors) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iia.com.ua/delo/praktics/articles/31.htm>.
9. Раєвський, К. Є. та ін. Банківський нагляд [Текст] : підручник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
10. Редько, О. Контрольне середовище в Україні. Постоталітарна динаміка [Текст] // Науковий вісник ДАСОА. – 2008. – №4. – С. 50–56.
11. Стельмах, В. С. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд [Текст] : В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, І. В. Сало [та ін.] : монографія. – Суми : Університетська книга, 2006. – 432 с.
12. Суйц, В. П. Система внутрішнього контролю в банку [Текст] / В. П. Суйц, Ж. В. Закарая // Аудит и финансовый анализ. – 1998. – № 1. – С. 185–194.
13. Шевчук, В. О. Контроль господарських систем у суспільстві з перехідною економікою (проблеми теорії, організації, методології) [Текст] : монографія / В. О. Шевчук. – К. : КДТЕУ, 1998. – 371 с.
14. Шевчук, В. О. Макроекономічний контроль фінансового та банківського секторів національного господарства України [Текст] / В. О. Шевчук // Вісник Національного банку України. – № 5(39). – 1999. – С. 15–17.
15. Яценюк, А. П. Організація системи банківського нагляду і регулювання в Україні [Текст] : автореферат. дис. канд. екон. наук / Яценюк Арсеній Петрович. – Суми : УАБС НБУ, 2004 – 20 с.

16. Basel Committee on Banking Supervision. Results of the fifth quantitative impact study (QIS 5) [Електронний ресурс]. – 2006 // Режим доступу: www.bis.org/bcbs/qis/qis5results.pdf.
17. Baseler Ausschuss für Bankenaufsicht. Internationale Konvergenz der Kapitalmessung und Eigenkapitalanforderungen: Überarbeitete Rahmenvereinbarung [Електронний ресурс]. – Basel, 2004. – 272 Р // Режим доступу: www.bis.org.
Отримано 22.06.2011

Summary

The current crisis is an active stimulation of innovation in improving the organization system of control currency of banks. It's effective functioning depends on the precise definition of risk in a way that could develop procedures for managing them. Such an approach should provide solution to the problem the current organization system of control in banks.

Кот, О.С. Організація системи контролю грошового обігу в сучасних умовах ведення банківського бізнесу [Текст] / О.С. Кот // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип. 33. - С. 68-78.